

ŠABAC VÁRA 1787—1788-BAN.

(Egy vázlattal.)

I.

Az imént lezajlott világháború, hosszas feledés után, ismét az érdeklődés homlokterébe tolta a magyar hadtörténelem lapjain egykor olyan sokat szerepelt Šabacot. Az 1914. évi rácorzági véres, de végül is teljes balsikerrel zárult harcok újra felidéztek a több mint 400 éven át dúlt magyar-török viaskodások réges-régen elfakult képét. Újra a mindennapi beszéd tárgya lett Végszendrő, Nándorfehérvár és Szabács, amelyeknek falai abban a háborúban láttak utoljára magyar katonaságot, amelybe II. József császár mint II. Katalin cárné szövetségese avatkozott.

Bárhogyan vizsgáljuk is az akkori általános helyzetet, nem találunk olyan közvetlen „casus belli“-t, amely a császárt Törökország megtámadására kényszeríthette volna. A beavatkozás valódi (bár nyíltan be nem vallott) oka nem is a császár és a porta közötti, szinte szánt-szándékkal elmérgesített, viszonyban, hanem a Poroszországtól való félelemben rejlett. Ez tette, a gyorsan növekvő porosz katonai hatalom ellensúlyozására, kívánatosá az orosz szövetséget, amelyért II. József császár kész volt akkora áldozatot is hozni, amekkorának utóbb ez a dicsőségesnek alig mondható háború bizonyult.

Az 1788. évi hadjárat határozott kudarccal végződött s az egetostromló reményégeket a következő év jobbsikerű hadieseményei se válthatták valóra.

Ezúttal nem az a feladat, hogy az 1788/89-i háború történetét, eredménytelenségének forrását — az elkövetett hibák egész sorozatát — feltárjam és fejtegessem, ennél fogva csupán az 1788-i balsiker két legfőbb okára akarok rámutatni.

Ezek egyike a szövetségeseinek az a — nem nagyon dicséretes — törekvése volt, hogy kölcsönösen egymás nyakába akarták akasztani a vállalkozás legnagyobb terhét, de azért a németek is, az oroszok is egyaránt maguknak szerettek volna lefölni minden várt dicsőséget, erkölcsi és anyagi sikert. A másik végzetes hiba a fővezér — gróf Lacy Móric tábornagy — szerencsétlen hadvezetése volt.

El nem vitatható, hogy Lacy, aki 1744-től 1789-ig minden háborúban részt vett és ötízben meg is sebesült, derék és nagyon vitéz katona volt, de hadvezéri jó tulajdonságokkal és tehetséggel bizony nem dicsekedhetett, s így nem is válhatott be abban a nagy felelősséggel járó állásban, amelybe feljutott.¹ Mint hadvezér, a vonaltaktikából torzult kordontaktika hívéül szegődött. Ezt alkalmazta 1778/79-ben — a bajor örökösödési háborúban — is, ahol azonban annak káros következései még nem mutatkozhattak olyan, csaknem végzetessé vált formában, mint tíz évvel később a törökök ellen.

A császári haderő a csaknem 1500 km hosszú határszáron gyöngye kordonvonallá nyúlt ki, amelynek a törökök bárhol megkísérelt támadására feltétlenül át kellett szakadnia. A teljes katasztrófát csakis az hárította el, hogy a törökök nem tudták vagy nem merték a várakozásukat bizonyára meghaladó sikert gyorsan és alaposan kiaknázni.²

Lacy 1788 végén, a kudarc hatása alatt, megvált ugyan a fővezérségtől, de se a már megvénült és beteges Hadik, se az őt csakhamar felváltó s egykori tetteirejében nagyon megfogytakozott Laudon, nem tudott Lacy hibás rendszerével gyökeresen szakítani. Az egyetlen Coburg Josias herceg látta csak, hogy a döntő sikert egyedül a törökök hadművelleti alapja irányában, Szófia felé, végrehajtott gyors előtörés hozhatná meg, amely egyúttal a császári sereg jobb-szárnyát is megszakadítaná a reá nehezedő nyomástól. Csak-hogy a herceg szavának, Laudoné mellett, nem volt elegendő súlya, s így 1789-ben is minden a régiben maradt.³

*

II. József császár 1788 februárius 9-én üzent hadat Törökországnak, ámde a levegő már 1787 folyamán is nagyon puszkaporos lévén, a Száva alsó folyásán akkor is fontos pontnak ismert Šabac várát többször és többen kikémlélték. Közélről érdekelte a dolog Davidovich Pál ezredest, a péterváradit (9. számú) határőrgyalogezred akkori parancsnokát is, aki maga is szemügyre vette, de másokkal is alaposan kikémléltette, a šabaci várát.⁴

¹ *Hirtenfeld*: Der Mil. Maria-Theresien Orden, I. 61. l.

² *Christe*: Kriege unter Kaiser Josef II. 150. és 222—225. l.

³ U. o.

⁴ Báró Davidovich Pál 1737-ben született Budán. 1757-től kezdve egészen 1814 februárius 18-án bekövetkezett haláláig, szakadatlanul katonáskodott. A bajor örökösödési háborúban, a Habelschwert mellett vívott ütközetben (1779 jan. 18) a Mária

Az Országos Levéltárban, Davidovich tábornagy nagyon sok érdekes és fontos adatot tartalmazó írásai között, a Šabacról szóló iratsomó is a kezembe került s abban találtam a várnak Mitrovicán 1787 október 16-án és 1788 februárius 29-én szerkesztett leírását, Sokolovich Pál főhadnagy 1787 november 30-án készült támadótervével és vázlatával együtt.⁵ Minthogy ezeket az iratokat — tudtommal — még senki se közölte, talán érdekes lesz, ha azoknak nyomán a vár 1787/88. évi képét, legalább néhány vonással, megrajzolni igyekezem.

II.

Šabac a Száva jobbpartján, sík földön, terül el s akkoriban három, egymástól jól megkülönböztethető, részből állott: a tulajdonképeni várost is magába foglaló várból (a vázlaton: *A*), az annak északnyugati sarkán álló citadellából (*B*) s a vártól délre eső, Bajer nevű, kerítés nélküli külvárosból (*C*). A vár és citadella nyugati oldalához még egy cigánynegyed (*D*) csatlakozott, ezt azonban, minthogy csak harmincöt sárkunyhóból állott, külön városrésznek nem mondhatjuk.

A város és a cigánynegyed között a Kamiczak nevű patak torkollik a Szávába, a valamivel magasabb fekvésű Bajer külvárost pedig a Procop és Jerez nevű mocsaras vízfolyások fogták keletről, délről és nyugatról körül. A Kamiczak vizét zsilippel lehetett felduzzasztani s ilyenkor az a vár és Bajer közötti, különben száraz, területet is elöntötte, úgyhogy a közlekedés dél felé csak a 200 öl hosszú fahídon bonyolódhatott le.

Ebből tehát máris kitűnik, hogy Šabac tulajdonképen „vízivár“, de egyúttal „mocsárvár“ vagy „sárvár“ is volt,

¹ Terézia-rend lovagkeresztjét érdemelte ki. 1783-ban a pétervárad határőrgyalogezred parancsnoka lett. 1807-ben tábornagy, 1809-ben kerületi parancsnok a magyar nemes insurrecciónál. (*Hirtenfeld* i. m. I. 225—227. l.)

⁵ Sokolovich Pál mint főhadnagy szolgált a pétervárad határőrgyalogezredben. 1788-ban, a Szerémségben alakult rác-önkéntes csapat kapitánya lett. Šabac bevételénél kitüntetvén magát, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. Még a háború folyamán, 1789 március 10-én meghalt. (U. o. 236—237. l.)

Támadó tervének címe: „Project von einer Attaque der Festung Schabacz.“ Klenak, 1787 nov. 30. (*Orsz. Ltár*. Nádori oszt.: Davidovich tábornagy iratai, 80. sz.)

Davidovich irataiban a 9. sz. határőrgyalogezredre, továbbá az 1796. olaszországi hadjáratra, valamint az utolsó (1809) magyar nemes-insurrecciónra vonatkozóan is, nagyon sok érdekes adat található.

amelynek egyik erőssége éppen abban rejlett, hogy egyrészt elárasztott ingoványos környéke, másrészt az előtte folyó Száva, a hozzájutást megnehezítette.

Magában a várban, mint azt a bevétel után (1788 május 10-én) készült jegyzék tanúsítja, 200 ház volt.⁶ Szűk és sáros utcái dorongútak módjára voltak járhatóvá téve. A házak fából épültek, csupán kettő volt kőből; még pedig egyik a Szávára nyíló úgynevezett „vízikapu“ mellett, a másik a most már ki nem jelölhető 8. sz. üteg közelében. Az előbbinek emelete öt szobára és két mellékhelyiségre, földszintje három szobára és egy istállóra oszlott. A másik kőház emelete négy szobát, földszintje pedig négy szobát és egy konyhát foglalt magába. A lakosság számát Davidovich mintegy 2000-re teszi.⁷

Ezt a nyomorúságos várost, amelynek a citadellával kiegészített körvonalai nagyjában trapeztt alakították, bunkóztott földdel és mindenféle szeméttel töltött palánk övezte, amelynek három sarkán egy-egy, ugyanolyan módon épült, rondella állott. A palánk belső oldalán földből készült lövészpad futott körül, kívülről pedig — a Száva felőli oldalt leszámítva — 5—6 öl széles és 2 öl mély árok övezte, amelybe szükség esetén a Kamiczak feltorlasztott vizét ömlesztették.

A várnak négy kapuja volt; ezek közül azonban 1788-ban már csak egyet használtak, azt tudniillik, amely a déli homlokzat közepéről a hosszú hídra nyílt. Ellenben a nyugati és keleti homlokzat kapui állandóan el voltak zárva s a Szávára nyílnak is csak a gyalogajtaját tartották nyitva. A csapóhidak mind hiányzottak s — mint Davidovich írja — a 4 hüvelyk vastagságú gerendából összerótt kapukat se borította vaslemez.

A palánk mögött, részint a rondellákban, részint a kapuk közelében, nyolc, földből készült ágyúpad volt; sőt Davidovich úgy tudta, hogy a kapuk fölött is van valami, ágyúk felállítására szolgáló, faalkotmány.

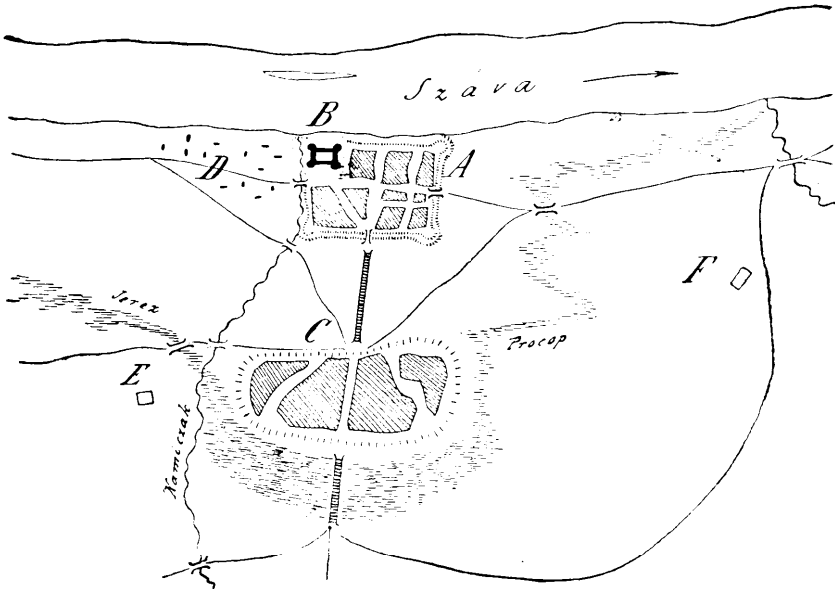
A vár északnyugati sarkán állott a citadella. Alaprajzáról ítélve hosszúkás négyszög lehetett, mindenik sarkán egy-egy toronnyal. Nyilván ez volt a legrégebb, bizonyára még a magyar időkben származó, építkezés.

Ha a most hallottakat összehasonlítjuk azzal, amit valamikor Šabacról olvastunk és hallottunk, alkalmasint meg fog lepni, hogy ez az olyan nagy hírre vergődött erősség bizony csak kisszerű, szegényes váracskává vált. Davidovich leírása

⁶ Orsz. Levéltár. Náadori oszt.: Davidovich táborszernagy iratai. 68. sz.

⁷ U. o.

- szerint a citadella két hosszabbik oldala valami 20 öl, tehát alig 40 méternyi hosszúságú, két rövidebb oldala pedig — Sokolovich vázlatából következtetve — 30 méternél hosszabb nem lehetett. Így hát az egész citadella talán 1200 négyzetméter területet foglalhatott el. A falak magassága 4 öl volt, de arról, hogy a tornyok mennyire emelkedtek a kötőgátak fölé, Davidovich mit se szól, valószínű tehát, hogy nem is voltak az utóbbiaknál magasabbak.

Sabac várá 1787-ben.
(Sokolovich főhadnagy egykorú vázlata szerint.)

A citadella Száva felőli kötőgátja négy kazemattát foglalt magába, a többiben azonban egy se volt. A kötőgátak belső oldalán levő, gerendából és deszkából összerótt, folyosóra ágyút is lehetett állítani. Árka a citadellának nem volt, ehelyett azonban magas cölöpgát fogta — latorkertet alkotva — körül. Egyetlen kapuja a nyugati oldalon, tehát a város felé, nyílt. Belsejében csupán egy emeletes házikó állott, melynek földszintjén istálló és szerszámkamara, emeletén pedig három szobából és két mellékhelyiségből álló lakás volt.

A meg nem erősített Bajer külvárosról nem sok mondani valónk van; elég, ha megemlítjük, hogy házainak számát

Davidovich 300-ra teszi,⁸ amelyek a várbeliektől alig különbözhetnek. Volt ezenkívül még egy Achi-Assarova-Mala nevű, 30 házból vagy inkább talán kúnyhóból álló, telep is, amelynek helyét azonban ma már nem lehet kijelölni. Ezzel és a cigánynegyeddel együtt, az egész Šabacnak 565 ház volt.⁹

*

Ha most ezek után Šabac várát 1787/88. évi állapotában magunk elé képzeljük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy 1521 július 7. óta, amikor a törökök elvették tőlünk, tulajdonképpen mitse változott, mert 266 évvel később, Davidovich leírásában, is teljesen középkori formájában áll előttünk. Sőt a citadella így maradt napjainkig, amint azt egy, a Műemlékek Országos Bizottságának birtokában levő, a helyszínén 1890-ben készült, rajz tanúsítja.¹⁰

Se a régibb — se a XVI. század közepétől kezdve mindjobban terjedő újabb — olasz várépítő rendszer, se Dürer, Rimpler, Vauban, Cormontaigne, Montalembert stb. stb. rendszerei és újításai nem hagytak nyomot rajta. Így volt ez különben más, török kézre jutott, várainknál (pl. Vég-szendrónél) is, mert a törökök a várépítés tudományában nagyon elmaradtak s ezen a téren náluk minden újítás süket fülekre talált. Šabacnak, mint várnak, XVIII. századvégi állapotában, bizony már vajmi kevés értéke lehetett, kivált szárazság idején s védőműveinek fogyatkozásait csak kifogástalan várórség és felszerelés ellensúlyozhatta volna. Davidovich a megmondhatója, hogy az egyik is, a másik is, hiányzott.

A várórség — mint 1787 október 16-án írja — négy gyalog- és egy lovaszászlóra oszlik, melyeknek mindenike 30—40 főből állott; eszerint a fegyveresek száma a kétszázat is alig érte el. Rontotta a törökök dolgát még az is, hogy a janicsár-aga és az alajbég, a többi tisztekkel együtt, nem annyira katonák, mint inkább gazdálkodók és kalmárok voltak, akiknek az a legfőbb gondjuk, hogy ha valami baj támad, minden cók-mókjukkal együtt minél gyorsabban menekülhessenek.

⁸ I. h.

⁹ U. o.

¹⁰ Šabac, világháború előtti állapotában, az egykori Bajer külváros helyén állott, de annál természetesen jóval nagyobbra terjedt, mert nyugati része a Kamiczak-patakig ért. A citadella még állott, de az egykori vár (Palanka) helyén már csak egy porház volt.

Minthogy azonban a törökök már 1787 őszén rosszat sejtettek, a vár őrségét is szaporították, úgyhogy az — Davidovich második jelentése szerint¹¹ — már körülbelül 650 gyalogból és 150 lovasból állott volna.

A vár- és citadellabeli ágyúk száma a két jelentésben eltér egymástól. Az első 28 darab (felerészben rossz), a második 17—20 darab (úgy látszik hasznavehető) háromfontos ágyút említ. Mint a vár megvétele után kitűnt, a törököknek mindössze is csak 13 valamennyire hasznavehető ágyújuk és ezenkívül nyolc darab jókarban levő ágyútalpjuk volt. A többi öt ágyú és hat tartalék-ágyútalp semmitse ért.

Tévedett Davidovich a várórség számában is, mert a várban — mint utóbb kiderült — csak 200, kincstári zsoldon élő, janicsár volt, egy aga parancsnoksága alatt, míg az egykori macsói hánság költségén élő — rendes zsoldot nem kapó — katonaság, kilenc aga vezetése alatt, mindössze 360 főre rugott.

Ilyen körülmények között nem lett volna nagy mesteriség gyors rajtaütéssel elfoglalni Šabacot. Ez volt Davidovich meggyőződése is, azért írja első jelentésében:¹²

„Bey so bewandten Umständen, und da ich theils in denen paar vergangenen Jahren gelegenheit erreicht habe paar mahlen in der Stadt publicque gewesen zu seyn, theils auch itzo schon paar mahlen ganz nahe bey der Stadt auf denen Kaufmannschiffen passierend mich mit Augen überzeuget, hauptsächlich aber durch mehrere Kundschafter, mit allen oberwähnten so versichert mich getrauen dürfte mit drei resolute Compagnien diese ganze Putique zu überwältigen und einzunehmen.“

Minthogy azonban tudja, hogy az udvari haditanács nem barátja az ilyen — netalán nagyobb vérontással is járó — merész vállalkozásnak, második jelentésében a vár megvételére már 4 gyalogzászlóaljat, 2 határórszázadot, 100 lövészt, 8 ágyút és 2 tarackot, továbbá a csapatok és az ágyúk átszállítására mindössze 20 hajót, vél szükségesnek.

III.

Davidovich javaslatai és jelentései alapján, 1788 elején megindult a készülődés Šabac elfoglalására is, ami azonban korántse történt rajtaütésszerűen, hanem a tulajdonképeni támadást egy, a feladat kicsinységével arányban sehogyan

¹¹ 1788 februárius 29.

¹² 1787 október 16.

se levő, nagy kémszemle előzte meg. Ennek a műveletnek végrehajtását Lacy a szlavóniai hadtest parancsnokára — gróf Mitrovsky altábornagyra — bízta s hozzá Davidovich ezredest is beosztotta.¹³

Pompásan jellemzi az akkori hadműveleteknek, a néhai methodizmusra emlékeztető, nehézkességét és semmitse kockáztató gyámoltalanságát az az utasítás, amelyet Lacy erre a kémszemlére kiadott. Ebből tudjuk meg, hogy a fővezér, Mitrovskyn kívül, még négy tábornokot rendelt Šabac alá, tudniillik báró Rouvroy Lipót altábornagyot,¹⁴ mint tüzérszakértőt, továbbá báró Steinmetz Miklós,¹⁵ Mikoviny Lajos¹⁶ és Magdeburg vezérőrnagyokat, akiknek április 2-án este kellett a Šabaccal szemközt levő Klenakra érkezniök, hogy a másnapra határozott nagy vállalatot végrehajthassák.

A kirendelt csapatok közül a 34. sz. („Esterházy Antal“) gyalogezred egy zászlóalja április 1-én Tovarnikról Klenakra, a 39. („Nádasdy“) gyalogezred két zászlóalja ugyanaznap Grabovcerc és Platicevora, a 9. („Toscanai nagyherceg“) dragonyosezred egy osztálya pedig Herkovcercra és Nikincercra megy. Április 2. pihenőül van szánva s 3-án reggel indulnak a csapatok a Szávának arra a pontjára, ahol az átkelés történik.

A 39. gyalogezred két zászlóalja két darab 6-fontos és 4 darab 3-fontos ágyút, a 34. ezredbeli zászlóalj azonban csak két darab 3-fontos ágyút visz magával. Két-két ágyúhoz egy-egy lövészeres taligát osztanak be s egyúttal a 3-fontos ágyúkat és lövészeres taligákat kettőzött fogattal látják el, hogy a tulsó parton, rossz úton is, könnyen haladhassanak. A 6-fontos ágyúk nem kelnek át a Száván, hanem a balparton foglalnak állást. A csapatok — ember és ló számára — négy napi elegendővel látják el magukat.

Az áthajózást, mint műszaki szakértő, Magdeburg tábornok szabályozza. A hajóraszállítás Šabac fölött történik, azon

¹³ *Lacy* rendelete Mitrovskynak és Davidovichnak, Futak, 1788 március 28: „Disposition zu der vorhabenden Recognoscierung der Festung Schabatz, nebst dem vorläufigen Antrag zu der Unternehmung selbst.“ (*Orsz. Levélár.* Náadori oszt.: Davidovich tábornagyszernagy iratai. 80. sz.)

¹⁴ A Mária Terézia-rend középkeresztese. Szül. 1727-ben. Mint tábornagyszernagy halt meg 1789 szept. 30-án.

¹⁵ *Steinmetz*, a Mária Terézia-rend lovagja, abban az időben elismert szakember volt a várépítés és várívás terén. 1798-ban halt meg mint altábornagy.

¹⁶ *Brezsnóbányai Mikoviny Lajos* vezérőrnagy, a „Mineur-Corps“ parancsnoka s a Mária Terézia-rend lovagja volt. † 1792-ben.

a helyen, amelyet Magdeburg tábornok és Davidovich ezredes kijelölnek. A hajók védelmére egy zászlóalj marad a balparton, a 6-fontos ágyúkkal együtt, vissza; a kémszemlét tehát csak két zászlóaljjal, a dragonyos-osztállyal és 6 darab 3-fontos ágyúval hajtja a kijelölt öt tábornok végre. Ezenkívül Davidovich ezredes, felderítés végett, még egy szakasz huszárt és 60—70 lövészt is átküld a Száván.

A kémszemle végeztével a csapatok nem maradnak a jobbparton, hanem újra visszahajókéznak előzőnap szállításukra, ahol április 4-én megpihennek. Ötödikén a két 39. gyalogezredbeli zászlóalj, a dragonyos-osztállyal együtt, rendes állomáshelyére tér vissza; a 34. ezredbeli zászlóalj azonban Klenakon marad, ahonnan Davidovich ezredes eltávolítja a határőr csapatokat és a lövészeket, hogy a gyalogzászlóaljnak elegendő helye legyen. A hajókat pedig újra felvontatják Mitrovica felé.

Egy ilyen, nagy hűhóval végrehajtott s a csapatok összevissza mászkáltatásával kombinált, kémszemle szükségképpen felnyitotta a törökök szemét, akik most már bizonyosan tudhatták, hogy Šabac megtámadására mihamar sor kerül. Meglepetésről tehát szó se lehetett, annál is kevésbé, mert Lacy véleménye szerint a tulajdonképeni támadás, a szükséges csapatösszevonások miatt, úgysem volt egyhamar végrehajtható.

Előbb már hallottuk, hogy Davidovich Šabac bevételére, az udvari haditanács óvatosságát ismerve is, elegendőnek vélt négy és fél zászlóaljat. Lacy azonban ezt keveselte s a következő csapatok összevonását rendelte el:

Gyalogság:

2. sz. („Ferdinand főherceg“)	gyalogezred	1	zászlóalj,
33. sz. („Esterházy Miklós“)	gyalogezred	. 2	„
34. sz. („Esterházy Antal“)	gyalogezred	. . 1	„
39. sz. („Nádasdy“)	gyalogezred 2	„
43. sz. („Thurn“)	gyalogezred 1	„
9. sz. (pétervárad)	határőr-gyalogezred	. . 1	„

Mindössze: 8 zászlóalj.

Lovasság:

9. sz. („Toskanai nhg.“)	dragonyosezred	. . 4	százada, ¹⁷
8. sz. („Wurmser“)	huszárezred 1	„

Mindössze: 5 század.

¹⁷ Ezredesi és alezredesi osztály.

Tüzérség:

3- és 6-fontos ágyú	50 darab,
18-fontos ágyú	8 „
10-fontos mozsár	4 „
30-fontos mozsár	2 „

Mindössze: 64 darab.¹⁸

A 18-fontos ágyúkat és a mozsarakat hajón viszik Banovceig, ott kirakják, összeállítják és szárazföldön Kle-nakra szállítják őket.

A támadásban a nyolc gyalogzászlóalj közül csak hét vesz részt, a nyolcadik a balparton marad. Az átkelő zászlóaljak mindenike 87 készlet ördögtövist¹⁹ visz magával, amelyet Schmidfeld tábornok, Pétervárad parancsnoka, utal ki s Magdeburg tábornok szállíttat le hajón Banovcére. Ugyan-csak Magdeburg szabályozza a Száván való átkelést is, s az ehhez szükséges hajókat, hidásztiszteket és legénységet Mit-rovicáról és Bolievceről szedi össze.

*

A kémszemle lefolyásáról Davidovich iratai között sem-miféle adatot se találtam. De megvan az ezredesnek, akkor szerzett tapasztalásain épült s 1788 április 6-án kelt, támadó-terve. Ez a terv azon a feltevésen sarkallik, hogy a fővezér — az imént közölt hadrendtől elrérően — 12 zászlóaljat és 8 lovasszázadot szán Šabac bevételére. Davidovich újból han-goztatja, hogy — még a Lacy szájaíze szerint való lassúság-gal és túlságbavitt óvatossággal járva is el — „diese ganze Butique Shabatz... binnen wenigen Tagen... überwältiget und eingenommen werden könnte“.

Terve szerint a támadócsapatok egy része Bajer külváros mögött gyülekezik, de előbb — a vártól keletre és nyugatra végrehajtott áthajózás után — gyalogsággal és tüzérséggel kell a Kamiczak és Procop mögötti magaslatokat megszállani, a két régi sánc (*E* és *F*) tájáról némítván el a várnak a palánk mögé állított ágyúit. Ez gyorsan sikerülni is fog, kivéve a Száva felőli homlokzaton álló üteget, amelyet a város házai takarnak el.

A citadella kötőgátjaira és tornyaira állított ágyúkat a Kamiczak mögötti régi sáncból akarja Davidovich össze-lövetni, ami annyival is inkább sikerülhet, mert a tornyok

¹⁸ Minden zászlóaljra 4 drb 3-fontos és 1 drb 6-fontos ágyú esett, mint „Linien-Geschütz“. A löbbi a tartalékot alkotta.

¹⁹ „Spanischer Reiter.“

fala — a legújabb kémjelentések szerint — a kötőgátakénál vékonyabb, sőt helyenkint már omladozik is.

A vár és a citadella lövetése közben Bajer felől, úgyszintén a Procop hídja felől is, tüntető támadással kell a védőket a gátra csalni s ott kartácstűzzel megsemmisíteni. Ha a török tüzérseget az említett módon *néhány nap alatt* leküzdötték, a tulajdonképeni támadáshoz lehet fogni. Ezt Davidovich úgy képzeli el, hogy egy zászlóalj a Száván, majd a Procopon átkelve, Bajert szállja meg. Két század az elárasztott területről csolnakon a város keleti árkába evez s készen tartott vetőhidakon és létrákon a palánkra hatol. A többi négy század követi az első kettőt s azok nyomában meg szállja a palánkot. Egy másik zászlóalj ugyanakkor átkel a Száván s a magával hozott rövid létrákon megmássza a folyómenti palánkot. A harmadik zászlóalj tüntetőtámadást intéz Bajerből, a hosszú hídon át, a város déli kapuja ellen, hogy a másik két zászlóalj támadását megkönnyítse.

A több napig tartó ágyúzás azt fogja — Davidovich föltevése szerint — eredményezni, hogy a déli oldalról is hozzá lehet majd vetőhidakon, vagy az árokba hányt rőzsenyalábokon, a palánkhoz férkőzni. Valószínű ugyanis, hogy ha a török várórség nagy része már megsemmisült, maradéka a citadellába fog húzódni. Ha tehát a várban, a szávapartiak kivételével, minden ágyú elhallgatott már, nem lesz nehéz a citadellát megközelíteni, mert a tornyokra vagy a kötőgátakra állított ágyúk, a falak tövébe jutott támadónak már nem árthatnak.

A citadellába pedig úgy lehet legkönnyebben bejutni, ha annak egyetlen — keletre nyíló — kapuját petárdával felrobbantják. Davidovich arra is engedélyt kért a fővezértől, hogy ha a citadellafalak szárnya elé (?) az árokba (?) állított három török ágyút is elnémították már: néhány, a citadellától nyugatra áthajózó, századdal a cölöpgátat ledöntesse s az árokba (?) húzott csolnakokról a falakat megmászassa.

A tervnek ez a pontja — mint látjuk — meglehetősen zavaros. A citadellának ugyanis nem volt árka s így a fennebbi sorokat csakis úgy értelmezhetjük, hogy a Davidovich említette árok itt a Kamiczak medrét jelenti. A vázlaton látható, hogy a latorkert északnyugati lekerekített sarka már a patak balpartján állott; tehát ott — a cölöpgát és a meder között — lehetett a szóbanforgó három ágyú is. Valószínű az is, hogy a patak torkolata is el volt legalább egy cölöpsorral zárva, amelyet tehát ki kellett dönteni, mielőtt a támadók a Szávából a Kamiczakba evezhettek volna.

IV.

Mint hogy az előbb elmondottakban Šabac várának nemcsak egyszerű leírására szorítkoztam, hanem egyúttal a támadás tervét is ismertettem: a vár megvívásáról is kell még néhány szót szólnom.

1788 március végén érkezett II. József császár Zimony tájára, miután az egész horvát-szlavon határt beutazta volt s megparancsolta, hogy a hadsereg a Duna és a Száva között két csoportban — Banovcenál és Zimonynál — szálljon táborba.

Az előbbi csoportra hárult Šabac bevételének, a hallottak szerint nem nehéz, feladata. De az erre kijelölt hadtest nem a már közölt hadrend szerint alakult meg, mert az utolsó pillanatban, a korábbi parancsot megváltoztatva, Šabac megtámadására a következő csapatokat jelölték ki:¹

33. sz. (Esterházy M.)	gyal. ezr. 2 zászlóalja	2440 fő.
34. „ (Esterházy A.)	„ „ 2 „	2440 „
39. „ (Nádasdy)	„ „ 2 „	2440 „
43. „ (Thurn)	„ „ 2 „	2927 „
51. „ (Pálffy)	„ „ 2 „	2441 „
8. „ (Wurmser)	husz. ezr. 6 százada	1227 „
9. „ (Toskanai nhg.)	drag. ezr. 6 „	1235 „

Hogy a tüzéség összetételén változtattak-e valamit, avagy sem, azt adatok hiányában megállapítani nem tudom.

Az egész támadó hadtest, gróf Mitrovsky altábornagy parancsnoksága alatt, április 18-án Tovarnik és Klenak között egyesült. Ugyanakkor érkezett az utóbbi helyre József császár gróf Lacy tábornaggal.

A 19-éről 20-ára virradó éjjelen kezdődött a futóárkok és 3 ágyúsánc építése a Száva balpartján, éppen a várral szemközt. A hadtest egy része még 20-án este átkelt a Száván, mire a törökök a cigánynegyedet (*D.*) felgyújtották s a citadellába és a várba húzódtak vissza.²¹ Április 21-én hajnalban a Száva balpartján felállított ütegek löni kezdték a citadellát és a várat, valamint az alatta meghúzódott hajókat is. Ezeket csakhamar elpusztították, a várost felgyújtották s a citadella néhány ágyúját is tönkretették. A törökök a tüzelest csak nagyon lanyhán viszonozták, a városban kiütött tüzelest azonban sikerült elfojtaniok.

²⁰ *Christe*: i. m. 297—298. l.

²¹ *Ebhardt*: Geschichte des k. k. 33. Inf. Regts. 152—155. l. (v. ö. *Vanicek*: Specialgeschichte der Militär-Grenze. III. 411—412. l.)

Április 21-én délelőtt, a klenaki főhadiszálláson maradt különítmény kivételével, az ostromló hadtestnek eddig a balparton hagyott része is átkelt a Száván s ugyanakkor megkezdődött a hajóhíd építése is. Az átkelés bevégeztével az ostromló hadtest egyik oszlopa megszállotta Bajer külvárost s azt a 21-éről 22-ére virradó éjjelen fel is gyújtotta. 22-én reggel a balparti ütegek újra löni kezdték Šabacot.

József császár, miután maga is szemügyre vette a vár környékét, azt parancsolta, hogy a támadást a keleti homlokzat ellen kell végrehajtani. Evégből Herceg De Ligne Károly mérnökkari őrnagy a 22-éről 23-ára virradó éjjelen egy zárt-sáncot és három ágyúsáncot építtetett, amely a 24-ére határozott támadás támaszpontjául szolgált.²²

Április 24-én reggel 5 órakor mind a jobb- mind a balparton megszólalt valamennyi ágyú. Kétórai lövöldözés után az egész vár lángban állott, úgy, hogy a törökök javarésze a citadellába volt kénytelen húzódni. Ekkor adta ki József császár a már kiszemelt csapatoknak a parancsot a vár megrohanására. Elöl a pétervárad-i lövészek és a rác önkéntesek haladtak,²³ kiknek élére maga Lacy tábornagy, továbbá herceg De Ligne és herceg Poniatovski őrnagy, Sokolovich főhadnagy, gróf Nobili hadnagy és Bosnyák Vazul, az 51-ik gyalogezred káplánja, állott. Ekkor a császár odaszólt Sokolovich főhadnagynak: „Machen Sie, dass Sie in die Palanka kommen und den Wall ersteigen“, mire a kis csapat azonnal támadásra indult.²⁴

Mögötte a 33. gyalogezred egyik zászlóalja haladt, két darab 3-fontos ágyúval, gróf Sztáray Antal ezredes vezetése alatt.²⁵

A törökök a támadókat a keleti homlokzatról élénk puskatűzzel fogadták és herceg Poniatovski őrnagyot súlyosan meg is sebesítették. Ekkor gróf Sztáray ezredes előrerendelte két ágyúját s a védőket kartácstűzzel csakhamar elűzte a gátról. Most a rác önkéntesek a leégett külvárosból idevonszolt gerendákból pallót rögtönözve, megrohanták és elfoglalták a vár északkeleti sarkán álló rondellát. De Ligne és Sokolovich voltak az elsők a gáton s vitézségük jutalmául mindketten a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapták; az előbbi ezen-

²² *Blasek—Rieger*: Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe. I. r. 2. szak. 19. l.

Ebhardt: i. h.

²³ Mindössze 180 ember.

²⁴ *Hirtenfeld*: i. m. I. 236. l.

²⁵ *Ebhardt*: i. h.

kívül alezredessé is nyomban előlépett.²⁶ A várba hatolt támadók a kaput elzáró torlaszt eltávolították s annak anyagát a híd még meglévő gerendáira rakták, úgy, hogy azon gróf Sztráray ezredes, zászlóaljával és két ágyújával, átmehetett. Azonnal meg is szállotta a kapu mindkét oldalán a palánkot, bár ott a perzselő hőség miatt alig-alig lehetett maradni, mert a tűz már a gát belső faburkolatába is belekapott.

A törökök, nem tudván az égő házak között megvetni a lábukat, a citadellába menekültek. Sokolovich a rác önkéntesekkel, Sztáray pedig a 33-ik gyalogezeredbeli zászlóalj egy részével a déli és az északi gát mentén követte és szorította őket, minthogy a tűzön átmenniök nem lehetett. Eközben a két ágyú a citadellát lőtte.

Nemsokára három előkelő török jött ki a citadellából, hogy annak átadásáról tárgyaljon. József császár kijelentette, hogy a további harctól eláll, ha az egész várórség hadifogolyként adja meg magát. A nőknek és gyermekeknek azonban szabad elvonulást és Zvornikig kellő fedezetet is biztosított. A törökök, más menekvés hiányában, minden föltételt elfogadtak s így a citadellát még aznap a császár csapatai szállták meg.

A fogságba jutott törökök, valamint a zsákmányul ejtett ágyúk számát a különböző források eltérően közlik. Ebhardt²⁷ 15 tisztről, 688 legényről és 17 ágyúról tud; Hirtenfeld²⁸ 22 ágyút említ; Christe²⁹ a foglyok számát 700-ra teszi; Davidovich második jelentése³⁰ pedig 800 főnyi várórséget és 17—20 darab ágyút tételez föl.

Leginkább elfogadható, mert leghitelesebb, a bevétel után (1788 május 10) készült összeírás; ebből — mint már hallottuk — az tűnik ki, hogy a várórség mindössze 560 főből állott. A zsákmányolt tüzérananyag pedig ez volt:

6 drb 2-fontos	}	használható	}	ágyú,
6 » 4 »				
1 » 4 ¹ / ₂ »				
1 » 2 »				
3 » 4 »	}	hasznavehetetlen		
1 » 4 ¹ / ₂ »				

továbbá 8 darab jó, 6 darab rossz, tartalék-ágyútalp.³¹

²⁶ De Ligne 33 éves korában mint ezredes esett el Croix aux Bois-nál, 1792 szeptember 14-én. (*Hirtenfeld*: i. m. I. 234—235. l.)

²⁷ I. h.

²⁸ I. m. 504. l.

²⁹ I. h.

³⁰ 1788 februárius 29.

³¹ *Davidovich* iratai: 68. sz. (I. h.)

A támadó csapatok vesztesége nagyon csekély volt: 5 halott és 9 sebesült,³² ami érthető is, mert a vár egyetlen gyors megrohanással az ostromlók kezébe jutott, a citadella megtámadására pedig egyáltalán nem is került a sor.

Az események tehát körülbelül igazolták Davidovich ezredes véleményét, aki már egy félévvel előbb azt írta, hogy 3 elszánt gyalogszázaddal rajtaütve, Šabacot könnyűszerrel el lehet foglalni. 1788 április 24-én 7 századra tehető gyalogság hajtotta végre — még pedig sikeresen és kevés áldozattal — a támadást, holott azt a három héttel előbb történt kém-szemle valósággal bejelentette a törököknek, akiknek tehát elég idejük volt még arra, hogy a várórséget szaporítsák, a rozoga palánkot valamennyire kijavítsák, az elzárt kapukat még jobban eltorlaszolják, a hídakat fölszedjék stb., stb.

Šabac bevételét az egykorúak se mondták sorsdöntő diadalnak. Egy hiányosan fölszerelt s ráadásul gyengén is védett — várnak alig mondható — palánk s egy, valamivel erősebb, de sokkal kisebb, citadella elfoglalása a háború sorsára nagyobb hatással nem is lehetett. Az aránylag könnyű feladat miatt megmozgatott, de harcba csak csekély részben jutott, 10 zászlóalj, 12 lovasszázad és 64 ágyú pedig nyilvánvaló erőpazarlás volt, amely azonban, a lassú és aggodalmaskodó készülődéssel és céltalan halogatással együtt, egyik jellemző, de nálunk alig ismert mozzanata, hosszúra nyúlt s végül is a hátrányos sítowói békével zárult, utolsó török háborúnknak.

Minket, magyarokat, azért érdekelhet különösebben Šabac visszavétele, mert az odaíndított csapatok legnagyobb része magyar volt,³³ továbbá azért is, mert ott egy kiváló, de már nagyon régen elfelejtett, magyar katoná — gróf Sztáray Antal ezredes, a 33. gyalogezred parancsnoka — is kitüntette magát. Sztáray később, 1789 szeptember 30-án Belgrád alatt, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, majd 1796 szeptember 3-án, Würzburgnál, ugyanannak középkeresztjét, vívta ki magának s vitézi érdemekben gazdag pályafutását mint tábornagy fejezte be, 1808 januárius 23-án.

Gyalókey Jenő.

³² Köztük volt báró Rouvroy altábornagy is. (*Christe: i. h.*)

³³ A 33., 34., 39., 51. gyalog- és a 8. huszárezred. A 43. gyalogezred csak 1860 óta sorozott Magyarországon.